

บทที่ 1

แบบเรียนและวรรณกรรมสมัยสุโขทัย

ในสมัยสุโขทัย คนชาติไทยเริ่มรวมกลุ่มชนเป็นอาณาจักรที่มั่นคง ตั้งตนเป็นอิสระปลอดจากการปกครองของคนชาติอื่น ในกรณีนี้ คนชาติไทยจำเป็นต้องเสริมสร้างวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของคนชาติดังปรากฏในหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ ดังนี้

1) พื้นฟูพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นนโยบายทางการปกครองอย่างหนึ่งที่พยายามจะนำเอาหลักธรรมของพุทธศาสนาเข้ามาช่วยในการควบคุมสังคม และปรากฏว่าได้ผลกว่าระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่ตราขึ้นบังคับ เช่น กฎหมาย หรือกฎระเบียบในรูปแบบอื่น ๆ เพราะเหตุว่าประชาชนมีความพึงใจและรู้สึกอึดอ้อมในระบอบธรรม อันมีผลให้สังคมอยู่กันอย่างสงบสุข โดยทุกคนมีความหวังในเนืองนาบุญแห่งพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่งในสมัยสุโขทัยนั้นระเบียบข้อบังคับของประชาชนเหมือนกฎหมายนั้น น่าจะยังไม่ได้ตราขึ้นเป็นระบบ หรือเป็นหลักฐานมากนัก ฉะนั้น ทางฝ่ายอาณาจักรจึงพยายามใช้ข้อห้าม (ศีล) ข้อควรปฏิบัติ (ธรรม) ทางพุทธศาสนา ในการจรรโลงสังคมให้อยู่อย่างสงบสุข จึงพบว่า พ่อขุนรามคำแหงพยายามที่จะใช้ปรัชญาพุทธศาสนาสั่งสอนประชาชน ดังปรากฏความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “พ่อขุนรามคำแหงนั้นหาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย หากเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้” (กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 กรุงเทพฯ ฯ , โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515 หน้า 10). ไม่เพียงแต่เท่านั้นพ่อขุนรามคำแหงยังนิมนต์พระมหาเถรจากเมืองนครศรีธรรมราช มาเผยแผ่พุทธศาสนาในเมืองสุโขทัยอีกด้วย ดังปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำโดยทานแก่พระเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรย หลวกกว่าปู้ครูในเมืองนี้ทุกคน ลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา” การที่เมืองสุโขทัยมีปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรยนั้น แสดงว่า พระเถระเหล่านั้นได้เล่าเรียนพระธรรมวินัยจนแตกฉาน ซึ่งน่าจะเป็นภาษาบาลี ฉะนั้น พระเถระของเมืองสุโขทัยไม่เพียงแต่จะแตกฉานภาษาไทยเท่านั้น ยังต้องแตกฉานภาษาบาลีอีกด้วย

2) พอขุนรามคำแหงประดิษฐ์อักษรไทยเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 1826 ดังปรากฏความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “เมื่อก่อนลายสือไทยนี้มี 1205 (พ.ศ. 1826) ศกปีมะแม พอขุนรามคำแหงหาใจในใจแลใส่ลายสือไทยนี้ ลายสือไทยนี้จึงมีเพื่อพอขุนผู้นั้นใส่ไว้” แสดงให้เห็นว่า เมื่อก่อนปี พ.ศ. 1826 คนไทยคงใช้อักษรอื่น ๆ เขียนภาษาไทย เช่น อักษรมอญโบราณ หรืออักษรขอมโบราณ เมื่อสังคมสุโขทัยใช้อักษรไทยกันแล้ว คงต้องมีสำนักที่จะสอนอ่าน เขียนหนังสือไทยกันแล้วในสมัยนั้น โดยเฉพาะวัดอันเป็นสถานเล่าเรียนของเด็กไทยมาแต่สมัยโบราณ

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานยืนยันว่า อักษรไทยเริ่มมีใช้ในปี พ.ศ. 1826 อีกแห่งหนึ่ง คือ ในหน้าคั่นของหนังสือจินดามณี ฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศว่า “อันหนึ่งในจดหมายแต่ก่อนว่า สักรักราช 645 (พ.ศ. 1826) มแมศก พรณูารองเจ้าได้เมืองศรีสัชนาโดยแล้วแต่งหนังสือไทย แลจได้แต่งรูปก็ดีแม่อักษรก็ดี หมิได้ว่าไว้แจ้งอนึ่งแม่หนังสือแต่ ก.กา กน ฯลฯ ถึงเกษเมืองขอมก็แต่งมีอยู่แล้วเห่นว่าพรณูารองเจ้าจแต่งแต่รูปอักษรไทย” (กรมศิลปากร, จินดามณีเล่ม 1-2 และจินดามณีฉบับพระเจ้าบรมโกศ กรุงเทพฯ ฯ, ศิลปาบรรณาการ, 2512 หน้า 158)

2.1 สำนักสอนหนังสือสมัยสุโขทัย การที่พอขุนรามคำแหงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1826 นั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้คนไทยในสมัยนั้นได้เล่าเรียนอักษรไทยกัน ฉะนั้นจึงต้องมีการเรียนการสอนอักษรไทยกันมากขึ้น (เพราะเป็นของเกิดขึ้นใหม่) ซึ่งน่าจะสันนิษฐานได้ว่า สำนักสอนหนังสือสมัยสุโขทัยมี 2 แบบ คือ

1) สำนักราชบัณฑิต ในสมัยสุโขทัยนั้นถึงแม้ว่าไม่พบหลักฐานใด ๆ ที่กล่าวถึงการเรียนการสอน แต่เราพอจะสันนิษฐานได้ว่า การเรียนในสมัยนั้นคงจะเป็นแบบต่างสำนักต่างจัดสอนกันเองคือ สร้างแบบเรียนเอง แบบฝึกหัดอ่านเอง ฯลฯ การที่พอขุนรามคำแหงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นมาใช้นั้นเป็นแรงผลักดันให้ชนชั้นสูงต้องเรียนรู้ตัวอักษรใหม่ของไทย ซึ่งแต่เดิมคงอ่านอักษรขอม หรืออักษรมอญที่นำมาใช้

เขียนภาษาไทยได้ ฉะนั้นจึงเชื่อว่า พ่อขุนรามคำแหงคงโปรดเกล้าฯ ให้สำนักราชบัณฑิตจัดการเรียนการสอนอักษรไทยแก่ชนชั้นสูงในราชสำนัก รวมถึงบุตรธิดาขุนนางด้วย แต่การจัดการเรียนในสมัยนั้นคงไม่เป็นระบบโรงเรียนเหมือนสมัยปัจจุบัน

2) สำนักเรียนที่วัด ประชาชนทั่วไปที่เรียกว่า ไพรบ้านไทยเมืองนั้น ผู้ที่สนใจเล่าเรียนหนังสือคงจะต้องฝากตัวเป็นศิษย์วัดตามสำนักปู่ครู เพื่อศึกษาอักษรไทย นอกจากนี้ยังศึกษาศิลปวิทยาการตลอดจนปรัชญาพุทธศาสนาอีกด้วย ถึงแม้ไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับนักเรียนในสมัยนั้นก็ตาม แต่น่าเชื่อถือได้ว่า ลูกหลานประชาชนทั่วไป ประสงค์จะเรียนหนังสือต้องนำมาฝากตัวไว้กับวัดที่เจ้าตัวศรัทธา ในเรื่องสำนักเรียนสมัยสุโขทัยนี้หนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการกล่าวว่า “การศึกษาในสมัยสุโขทัยวิชาที่เรียน ได้แก่ ภาษาบาลี ภาษาไทย และวิชาสามัญชั้นต้น สำนักเรียนมี 2 แห่ง คือ วัดกับสำนักราชบัณฑิต วัดเป็นที่เรียนของบรรดาบุตรหลานของข้าราชการและประชาชน ทั่วไป ส่วนสำนักราชบัณฑิตนั้นเป็นที่เรียนของเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการ ครู ผู้สอนได้แก่ พระภิกษุสงฆ์และราชบัณฑิตต่าง ๆ (ศาสตราจารย์ เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล, เรื่องเดิม หน้า 3)

2.2 หนังสือเรียนสมัยสุโขทัย คงไม่เป็นมาตรฐานเดียวกันเหมือนปัจจุบัน กล่าวคือ พระภิกษุผู้สอนจะเป็นผู้เขียนหนังสือเรียนขึ้นใช้กับลูกศิษย์ของตน ได้แก่ แจกรูปตัวอักษร (สระ พยัญชนะ วรรณยุกต์) บนกระดานคำที่เรียกกันว่า เรียน นโม ก.ข. และให้ลูกศิษย์อ่านท่องจำเอง จนกว่าจะแม่นยำพอสมควรจึงค่อยเปลี่ยนตอนใหม่ จนกว่าลูกศิษย์จะอ่านออกเขียนได้ หนังสือที่จะให้ลูกศิษย์ฝึกฝนในระดับสูงขึ้นมาจะมีอีกเล่มหนึ่ง ซึ่งแต่ละสำนักเรียนก็คงใช้ไม่ตรงกัน (ไม่พบว่า หลงเหลืออยู่ในสมัยต่อมา)

แต่อย่างไรก็ตาม การเรียนภาษาไทยนั้นคงจะเรียนเป็นเบื้องต้น ส่วนผู้ที่ต้องการศึกษาในระดับที่สูงกว่านี้น่าจะเรียนภาษาบาลี (มักใช้อักษรขอมเขียน) เพื่อจะศึกษาพระไตรปิฎกและสรรพวิทยาการสาขาอื่น ๆ เช่น โหราศาสตร์ แพทย์ ฯลฯ นักปราชญ์ในสมัยสุโขทัยส่วนใหญ่จัดเจนในคัมภีร์พุทธศาสนา มาก ดังมีผลงานวิจัยปรากฏอยู่ก็คือ ไตรภูมิพระร่วง (แต่งขึ้นสมัยพระยาลิไทย) จากผลงานชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่า นักปราชญ์สมัยสุโขทัยแตกฉานในภาษาบาลีอย่างมาก ฉะนั้นจึงน่าจะเชื่อได้ว่า

สำนักราชบัณฑิตคดี สำนักวัดคดี กงมีการสอนภาษาบาลีอยู่โดยทั่วไป ทั้งระดับ เบื้องต้นและระดับสูง

สมัยสุโขทัยมีวรรณคดีที่สำคัญหลายเรื่อง แต่เนื่องจากระยะเวลาที่ผ่านมา นานประกอบกับผู้รู้หนังสือมีจำนวนน้อย จึงเป็นเหตุให้วรรณคดีสูญหายไปมาก ที่เหลือปรากฏอยู่ถึงปัจจุบันมีเพียง 4 เรื่อง ได้แก่ ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สุภาษิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง และคำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์

ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นศิลาจารึกหลักที่ 1 ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของชนชาติไทย มีลักษณะเป็นแท่งสี่เหลี่ยม ยอมน สูงประมาณ 1.11 เมตร กว้างด้านละ 35 เซนติเมตร มีตัวอักษรจารึกข้อความไว้ทั้งสิ้นด้าน นักภาษาศาสตร์จัดให้ศิลาจารึกเป็นวรรณคดีเรื่องแรกซึ่งใช้ภาษาไทยที่เก่าที่สุด และเป็นสำนวนภาษาสมัยสุโขทัยที่บริสุทธิ์โดยมิได้ถูกต่อเติมเสริมแต่งใด ๆ เนื่องจากจารึกไว้ในหลักศิลา นักประวัติศาสตร์ได้สันนิษฐานว่า ศิลาจารึกหลักที่ 1 นี้ จารึกเมื่อประมาณ พ.ศ. 1835 ซึ่งน่าจะเป็นปีเดียวกันกับที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงมีรับสั่งให้สร้างพระแท่นมนังคศิลา หรือ “ขदारหิน” ซึ่งทั้งขदारหิน และหลักศิลาจารึกเป็นการสร้างจากหิน จึงน่าจะทำในคราวเดียวกันหรือในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน แต่ได้มีนักประวัติศาสตร์บางท่านให้ความเห็นว่า ศิลาจารึกหลักนี้อาจจะสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้เอง แล้วจารึกเนื้อหาหากกล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยสุโขทัย อย่างไรก็ตาม ขณะนี้ยังขาดหลักฐานการพิสูจน์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และยังไม่มีการสรุปผลอย่างแน่นอน ดังนั้น จึงคงยึดข้อมูลเดิมว่า “ศิลาจารึกหลักนี้สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย” ไปจนกว่าจะมีการประกาศเปลี่ยนแปลงข้อมูลอย่างเป็นทางการ

ประวัติการค้นพบ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎ และผนวชอยู่ที่วัดราชาธิวาส ได้เสด็จประพาสเมืองเหนือในปี พ.ศ. 2376 ได้ทรงพบศิลาจารึกหลักนี้และพระแท่นมนังคศิลา ณ บริเวณปราสาทพระราชวังเก่าสุโขทัย เมื่อเสด็จกลับได้ทรงย้ายศิลาจารึกและพระแท่น

มิ่งคศิลาลงมาไว้ในวัดราชาธิวาสแล้วย้ายไปไว้ที่วัดบวรนิเวศ ครั้นพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้นำไปประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาช่วงปลายปี พ.ศ. 2466 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้นำศิลาจารึกหลักนี้ไปรวมไว้กับศิลาจารึกหลักอื่น ๆ ในหอสมุดแห่งชาติ ปัจจุบัน ศิลาจารึกหลักนี้อยู่ที่ห้องแสดงพิพิธภัณฑ์สมัยสุโขทัย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และพระแท่นมิ่งคศิลา เป็นพระแท่นสำหรับประดิษฐานเศวตฉัตรในพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท

ผู้แต่ง เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาสาระและสำนวนภาษาที่ใช้ในศิลาจารึกแล้ว อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ตอน คือ

- ตอนที่ 1 สันนิษฐานว่า จารึกตามข้อความจากพระโอรสของพ่อขุนรามคำแหง
- ตอนที่ 2 น่าจะเป็นการจารึกของเหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิตแห่งกรุงสุโขทัย

โดยพิจารณาจากเนื้อหาที่พรรณนาถึงสภาพเหตุการณ์บ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ ตลอดจนการศรัทธาของประชาชนของพ่อขุนรามคำแหง

ลักษณะการแต่ง เนื้อหามีลักษณะเป็นร้อยแก้ว บางตอนมีลีลาที่คล้องจอง มีการใช้คำโคลง ใช้ประโยคสั้น ๆ กระชับ กะทัดรัด ชัดเจน มีคำซ้ำและความซ้ำทำให้มีจังหวะ เกิดความไพเราะ ซึ่งถือว่าลักษณะเฉพาะนี้เป็นความหมกคองคางมของสำนวนภาษาสมัยสุโขทัย จะเห็นได้ว่าใจความบางตอนเป็นที่รู้จักและยังนำมาใช้อย่างแพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน เช่น

...เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ไครจักไครค้าข้างค้า ไครจักไครค้ำม้าค้ำ ไครจักไครค้ำเงินค้ำทองค้ำ ไพรฟ้าหน้าใส...

สาระสำคัญ หลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีข้อความอยู่ทั้ง 4 ด้าน ด้านที่ 1 และ 2 มีจารึกด้านละ 35 บรรทัด ส่วนด้านที่ 3 และ 4 มีด้านละ 27 บรรทัด รวมเป็น 124 บรรทัด สาระสำคัญแบ่งได้เป็น 3 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 เป็นพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหงที่ทรงเล่าโดยใช้สรรพนามแทนพระองค์ว่า “กู” กล่าวถึง พระนามของพระราชบิดา พระราชมารดา และพระเชษฐา ส่วนพระนามว่าพระรามคำแหงทรงได้รับจากการที่ชนช้างชนะขุนสามชน

ตลอดจนพระราชจริยาวัตรที่ทรงปฏิบัติคือพระราชบิดา พระราชมารดา และพระเชษฐา
จนเสด็จขึ้นครองราชย์

- ตอนที่ 2 เป็นการพรรณาถึงความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ ของกรุงสุโขทัย
ด้านเศรษฐศาสตร์มีการค้าอย่างเสรี ด้านนิติศาสตร์มีกฎหมายมรดก การตัดสินความ
ด้านรัฐศาสตร์ มีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ด้านเกษตรกรรมมีการปลูกต้นไม้
มีบ่อน้ำ ด้านสังคมศาสตร์มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่ดีงาม มี
ความศรัทธาในพุทธศาสนา ด้านสถาปัตยกรรมและปฏิมากรรมมีการสร้างวิหารและ
พระพุทธรูป ความเชื่อ การสร้างขลารหิน-มังกคศิลาบาตร พระราชกรณียกิจและด้าน
ภาษาศาสตร์มีการประดิษฐ์อักษรไทย

- ตอนที่ 3 เป็นการสรรเสริญพระเกียรติคุณของพ่อขุนรามคำแหงว่าทรงเป็น
กษัตริย์ของชาวไทย เป็นครูอาจารย์สั่งสอนคนไทยให้รู้บุญ-รู้ธรรม ให้ฉลาด-กล้าหาญ
ทรงปราบข้าศึกจนทำให้มีอาณาเขตกว้างขวาง และดูแลราษฎรโดย “...ชอบด้วยธรรม
ทุกคน”

คุณค่าที่ได้รับ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นหลักฐานอันทรงคุณค่าที่
จารึกประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยในดินแดนสุวรรณภูมินี้ จากเนื้อหาที่จารึกให้ความ
รู้ในด้านต่าง ๆ ได้แก่

1. ด้านภาษา ศิลาจารึกให้ข้อมูลทางภาษาที่สำคัญ คือ

- การประดิษฐ์อักษรไทย หรือ “ลายสีไท” ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช
ในปี 1205 มหาศักราช ซึ่งตรงกับปีพุทธศักราช 1826

- วิธีการเขียนสระและพยัญชนะอยู่ในบรรทัดเดียวกัน และมีวรรณยุกต์ 2 รูป
ได้แก่ วรรณยุกต์เอกเขียนเป็นรูปเอก และวรรณยุกต์โทเขียนเป็นรูปกากบาท

2. ด้านประวัติศาสตร์ ข้อความในจารึกนับเป็นหลักฐานที่สำคัญทางประวัติ -
ศาสตร์และใช้เป็นข้อมูลที่น่าไปอ้างอิงได้ในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย
สมัยสุโขทัย เช่น

- พระนามของพระราชบิดา, พระราชมารดา, และพระเชษฐา “พ่ออุ้อ
ศรีอินทราทิตย์ แม่อุ้อนางเสือง พี่อุ้อบานเมือง...”

3. ด้านกฎหมายและการปกครอง ให้ความรู้ ดังนี้

- การยกเว้นภาษีและให้เสรีทางการค้า
- การให้มรดกตกทอดแก่ทายาท
- การตัดสินความอย่างยุติธรรม
- การให้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน
- การปกครองแบบพ่อปกครองลูก
- การบริหารบ้านเมือง

4. ด้านการเกษตร เช่น

- การปลูกต้นไม้
- การชลประทาน

5. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น

- ประเพณีกรานกฐิน
- ประเพณีการเผาเทียนเล่นไฟ
- ประเพณีการทำบุญในวันพระ

6. ด้านศิลปกรรม ศิลปกรรมสมัยสุโขทัยมีความงดงามและมีเอกลักษณ์อย่างเด่นชัด ซึ่งยังคงเหลือหลักฐานบางส่วนไว้ให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองด้านต่าง ๆ ในยุคนั้น ได้แก่

- สถาปัตยกรรม มีการก่อสร้างสิ่งที่สำคัญ เช่น

1. การสร้างวิหารและเจดีย์
2. การสร้างบ้านเมือง
3. การสร้างขดาร์หินที่กลางป่าดาดในปีมหาศักราช 1214

- ปฏิมากรรม พระพุทธรูปสุโขทัยจัดว่ามีพุทธลักษณะที่งดงามเป็นเลิศใน

เชิงศิลปะ คือ มีพระพักตร์รูปไข่ พระวรกายบาง และพระรัศมีเป็นเปลวเพลิง

- คนตรี มีการกล่าวถึงคนตรีในงานบุญกรานกฐิน

7. ด้านศาสนาและพิธีกรรมความเชื่อ มีหลักฐานว่า

- ชาวสุโขทัยนับถือศาสนาพุทธ
- ความเชื่อเรื่องผีและพิธีไหว้ผี

สุภาษิตพระร่วง (บัญญัติพระร่วง)

สุภาษิตพระร่วง เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า บัญญัติพระร่วง เป็นมรดกตกทอดมาสู่
อนุชนรุ่นหลังโดยวิธีการท่องจำ นำมาใช้อบรมสั่งสอนลูกหลานสืบต่อกันหลายชั่วอายุ
คน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้สำนวนภาษาที่ใช้คลาดเคลื่อน ผิดแปลกแตกต่างไปจาก
สำนวนในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง จวบจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้โปรดให้มีการประชุมจารึก ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
(วัดโพธิ์) และได้มีการประชุมชำระสำนวนแล้วจารึกไว้ที่ผนังด้านใน หน้าพระมหา-
เจดีย์องค์เหนือ นับแต่นั้นมา สำนวนในสุภาษิตพระร่วงจึงยุติการเปลี่ยนแปลง ต่อมา
ได้มีการจัดพิมพ์สุภาษิตพระร่วงไว้ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฯ ฉบับหอพระสมุด
วชิรญาณ

ผู้แต่ง สันนิษฐานว่า สุภาษิตพระร่วงเป็นคำสอนของพ่อขุนรามคำแหง
มหาราช ตามพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ที่ 6 ที่ทรงแสดงไว้ในตำนานเสือป่า ร.ศ. 130 ว่า “...เข้าใจว่า พระร่วงในคำสุภาษิต
พระร่วงนั้นคงหมายถึงพ่อขุนรามคำแหงมากกว่าองค์อื่น เพราะในรัชกาลของพระองค์
ชาวไทยทั้งหลายหลุดจากแอกขอมมาใหม่ ๆ ฉะนั้น จึงต้องรีบเร่งปรับปรุงวัฒนธรรมให้เท่า
เทียมและค้ำยิ่งกว่าขอม สิ่งใดที่จำเป็นต้องเปลี่ยนให้เป็นของไทยได้ก็ต้องรีบทำ เช่น
ตัวหนังสือ เป็นต้น”

ลักษณะการแต่ง การแต่งเป็นแบบร้อยโบราณซึ่งเป็นคำกานท์เก่าแก่ มิได้มีข้อ
บังคับมากนัก ของเดิมคงไม่มีสัมผัสอย่างถูกต้องตามแบบแผนฉันทลักษณ์ การขัดกลา
น่าจะมีในภายหลังเพื่อให้ถูกต้องตามแบบร้อยสุภาพ มีสัมผัสตั้งทำยวรรค และมี
สัมผัสรับเชื่อมในตอนต้นของวรรคต่อไป และจบด้วยโคลง 2 สุภาพ แล้วต่อท้ายด้วย
โคลงกระทู้อีก 1 บท สำหรับโคลงกระทู้นี้เข้าใจว่าแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อคราว
ที่มีการประชุมจารึก ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งกล่าวไว้ในตอนจบว่า

บั้น เจ็ดจำแนกแจ้ง
ชาติ ขุนลบรรหาร

พิศดาร ความเอย
เหตุไว้

พระ ปิ่นนคราสถาน

อุครสุข ไทยนา

ร่วง ราชนามนี้ไ้

กล่าวถ้อยคำสอน

(คัดจาก ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฯ)

สาระสำคัญ ข้อความในสุภาษิตพระร่วง เป็นหลักคำสอนสำหรับการดำรงชีวิต ซึ่งครอบคลุมการปฏิบัติตนในทุก ๆ ด้าน เช่น การศึกษาหาความรู้ การปฏิบัติตนต่อบุคคลอื่น การวางตัว การครองเรือน วัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นต้น คำสอนกล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ ครอบคลุมไป ไม่ได้แยกกล่าวเป็นด้าน ๆ

เนื้อหาเป็นการแนะนำสั่งสอนให้ปฏิบัติตาม และการห้ามประพฤติในสิ่งที่ไม่ควร ใช้คำสอนอย่างตรงไปตรงมา ถ้อยคำสั้น ๆ กระชับ ชัดเจน เนื้อความส่วนใหญ่จบภายในวรรคคำสอนบางเรื่องมี 2 วรรค คล้องจองกัน จึงเป็นคำคมที่จดจำได้ง่าย และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตอย่างมาก จนนำคำสอนไปใช้แทรกอยู่ในผลงานที่มีชื่อเสียงหลายเรื่องในสมัยต่อมา

ตัวอย่างคำสอนในสุภาษิตพระร่วง

1. การศึกษาหาวิชาความรู้ เช่น

- เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่
- อย่าปองเรียนอาถรรพณ์ พลันฉิบหายวายม้วย...

2. การปฏิบัติตนต่อบุคคลอื่น เช่น

- ผู้ใหญ่ - อย่างนั่งชิดผู้ใหญ่... - อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่...
- ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ... - จงนบนอบผู้ใหญ่...

3. แง่คิดในการดำเนินชีวิต เช่น

- ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน การเรือนตนเร่งคิด...
- อย่าโดยคำคนพลอด เจ็นเรือทอดทางถนน...

4. แง่คิดในการครองเรือน เช่น

- อย่าขยลเยียงด้วยแตกมิตติ ขยลเยียงสำฤทธิแตกมิตติ...
- ภายในอย่านำออก ภายนอกอย่านำเข้า...

5. คำสอนด้านคุณธรรม เช่น

- ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง สร้างกุศลอย่างรู้โรย...
- โทษคนผิดอย่าฟัง อย่าคั่นถึงโทษท่าน...

คุณค่าที่ได้รับ ในสมัยก่อนผู้ที่รับราชการต้องเรียนรู้สุภาษิตพระร่วงด้วยแล้วนำไปใช้ในการอบรมสั่งสอนถึงวิถีทางการดำเนินชีวิต และการดำรงตนในสังคมตามทางที่ถูกที่ควร นับได้ว่า สุภาษิตพระร่วงมีอิทธิพลต่อความคิดของกวี จนนำมาเอาคำสอนมาเผยแพร่ด้วยการแทรกไว้ในผลงานกวีเป็นจำนวนมาก เช่น

1. เข้าเดือนอย่าลืมพร้า
2. อย่าตีปลาหน้าไซ
3. ผู้เสียดินอย่าเสียศักดิ์
4. ฝิจะจับจับจงมัน ฝิจะคั่นคั่นจนตาย
5. ภายในอย่านำออก

สำหรับการดำรงชีวิตในยุคปัจจุบัน คำสอนต่าง ๆ ในสุภาษิตพระร่วงก็ยังสามารถใช้ได้อยู่มิได้ถ้าสมัย แม้กาลเวลาจะล่วงเลยมากกว่าเจ็ดร้อยปีแล้วก็ตาม ดังคำสอนที่ว่า

- ของแพงอย่ามักกิน... ซึ่งเหมาะกับสมัยนี้มาก เพราะในยุควิกฤตเศรษฐกิจที่แทบทุกครัวเรือนประสบปัญหาทางการเงิน จำต้องประหยัดเรื่องอาหารการกิน จึงควรนำไปใช้อบรมลูกหลานว่า **“อย่าชอบกินของแพง”** ให้กินของดีราคาถูกที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย

- **อย่าผูกมิตรคนจร...** ปัจจุบัน เรายังสอนลูกหลานตั้งแต่ยังเด็กอยู่ว่า อย่าคบคนจร หรือ คนแปลกหน้า เช่น อย่าคบคนแปลกหน้า อย่าไว้ใจคนแปลกหน้า หรือ อย่าคบคนจรนอนหมอนหมิ่น เป็นต้น

ไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา)

ไตรภูมิพระร่วง เดิมเรียกว่า เตภูมิกถา จัดว่าเป็นวรรณคดีทางศาสนาที่ใช้ภาษาไทยแบบเก่าในสมัยสุโขทัย วรรณคดีเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อถือ ศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จนมีอิทธิพลต่อจิตรกรที่บรรจงฝากผลงานทางจิตรกรรมฝาผนังเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาปรากฏอยู่ตามผนังโบสถ์ทั่วเมืองไทยตราบนานนับพันปี

ผู้แต่ง พระมหากษัตริย์ราชธานีหรือพระยาสิทธิไทย กษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เมื่อเสวยราชย์ได้ 6 ปี

ลักษณะการแต่ง การแต่งเป็นความเรียงร้อยแก้วแบบพรรณนาโวหาร พระราชนิพนธ์นี้รวบรวมค้นคว้าจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา จำนวนไม่น้อยกว่า 30 คัมภีร์

สาระสำคัญ ไตรภูมิพระร่วงเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิทั้งสามหรือแดนทั้งสาม ได้แก่

1. **กามภูมิ** หมายถึง ภูมิที่ยังข้องเกี่ยวข้องกับกามค้นหา คือ ยังมีโลก-โกรธ-หลง รัก-ใคร่-สุข-ทุกข์ กามภูมินี้มีทั้งแดนทุกข์และแดนสุข ผู้ที่เกิดในภูมิต่าง ๆ เป็นผลมาจากกรรมของตน

2. **รูปภูมิ** เป็นภูมิที่เป็นแดนสุขซึ่งไม่มีเรื่องของกาม เป็นที่อยู่แห่งรูปพรหมหรือ พรหมมีรูป

8. อรูปภูมิ เป็นภูมิแดนสุขของอรูปพรหม คือ พรหมที่ไม่มีรูป มีแต่จิตเน้น
เรื่องทางไปสู่การดับทุกข์ทั้งสิ้นคือ พระนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายที่สูงสุดของชีวิต

คุณค่าที่ได้รับ พระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง นับเป็นผลงานการศึกษาค้นคว้า
ทางพุทธศาสนาที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อพุทธศาสนิกชนชาวไทย เนื่องจากศาสนาพุทธเป็น
ศาสนาประจำชาติแล้ว ยังมีคุณค่าต่อด้านอื่น ๆ อีก เช่น

1. คุณค่าต่องานกวีนิพนธ์ ไตรภูมิพระร่วง เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่
สุดของไทย จึงมีอิทธิพลต่อความรู้และศรัทธาความเชื่อถือในพุทธศาสนาของกวี
ส่วนใหญ่ ดังปรากฏในงานนิพนธ์ เช่น

- การผดสีล 5 ทำให้ตกนรก

2. คุณค่าด้านศิลปกรรม ไตรภูมิพระร่วงมีอิทธิพลอย่างเด่นชัดต่อจิตรกรรม-
ฝาผนังและประติมากรรมที่เป็นรูปปั้นทั้งหลายภายในวัด ดังที่ปรากฏให้เห็นเกี่ยวกับ
ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่ได้จากในไตรภูมิพระร่วง

3. คุณค่าต่อการดำเนินชีวิต เนื้อหาในไตรภูมิพระร่วง พรรณนาถึงภูมิต่าง ๆ
ไว้โดยละเอียด เพื่อนำมาใช้อบรมสั่งสอนให้ผู้คนมีศีลธรรม รู้จักบาปบุญคุณโทษ

คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ (นางนพมาศ)

คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า นางนพมาศ หรือ เรวดีนพมาศ
เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นในสมัยสุโขทัย แต่ถูกแต่งเติมเสริมต่อในภายหลังอีกมากมายหลาย
แห่ง จนทำให้สำนวนแตกต่างไปจากสำนวนในศิลาจารึกและ ไตรภูมิพระร่วง แม้เนื้อหา
จะยังมีเค้าเรื่องและสำนวนเดิมอยู่บ้าง แต่เนื่องจากเป็นมรดกตกทอดมาด้วยวิธีการจดจำ
สืบทอดกันหลายชั่วคน จนทำให้บางช่วงบางตอนขาดหายไป ผู้รับช่วงต่อมาจึงแต่งเพิ่ม
โดยเอาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยหลังเติมต่อเข้าไปให้ครบถ้วน จึงมีหลายตอนเป็นเรื่อง
ใหม่ สำนวนใหม่

ผู้แต่ง นางนพมาศเป็นธิดาพระศรีมหาสมุทรและนางเรวดี ตามประวัติเป็นหญิงรูปงามและมีความฉลาดเป็นเลิศ ได้รับการอบรมสั่งสอนจากบิดามารดา จนมีความรอบรู้ในด้านต่าง ๆ นางนพมาศได้ถวายตัวเป็นพระสนมในพระร่วงเจ้า ซึ่งน่าจะหมายถึง พระมหาธรรมราชาลิไท ต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็นท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ตำแหน่งพระสนมเอก

ลักษณะการแต่ง คำนำคอนแรกเป็นโคลงสี่สุภาพ เนื้อหาเป็นความเรียงร้อยแก้วแบบพรรณนาโวหาร บางตอนแทรกคำประพันธ์ซึ่งน่าจะเป็นการแต่งเพิ่มเติม ภายหลัง ทั้งนี้เพราะฉันทลักษณ์เริ่มมีใช้แต่งในสมัยอยุธยา สำหรับนิทานต่าง ๆ ที่นำมาแทรกเพื่ออบรมสั่งสอนผู้หญิงน่าจะเพิ่มในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สาระสำคัญ เนื้อหาเดิมไม่ทราบแน่ชัดว่า มีอยู่เท่าใด จากใจความแบ่งสาระสำคัญได้เป็น 5 ตอนคือ

- ตอนที่ 1 ว่าด้วยชาติภาษาต่าง ๆ
- ตอนที่ 2 ขอพระเกียรติพระร่วงเจ้า และกล่าวถึงชีวิตทั่วไปของชาวสุโขทัย
- ตอนที่ 3 ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์และลัทธิศาสนาอื่น ๆ
- ตอนที่ 4 ว่าด้วยประวัตินางนพมาศ จนถึงถวายตัวเป็นพระสนมของพระร่วงเจ้า ปฏิบัติหน้าที่เป็นที่โปรดปราน กล่าวถึงคุณธรรมความประพฤติกษัตริย์และอุดมคติในการปฏิบัติราชการ
- ตอนที่ 5 ว่าด้วยแบบแผนพระราชพิธีต่าง ๆ

คุณค่าที่ได้รับ

1. **คุณค่าทางด้านวัฒนธรรมประเพณี** เนื้อหาเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี และพระราชพิธีต่าง ๆ ยังคงมีเค้าของเดิมซึ่งเป็นประโยชน์อยู่ ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงยังทรงนำมาใช้เป็นหลักฐานสำคัญอ้างอิงในเวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์ พระราชพิธีสิบสองเดือน

2. **คุณค่าในการนำมาใช้อบรมสั่งสอนกุลสตรี** เช่น

- คำสอนของแม่
- การปฏิบัติงานเป็นพระสนม
- การแสดงความจงรักภักดี

สรุปได้ว่า วรรณคดีสมัยสุโขทัยทั้ง 4 เรื่อง ได้แก่ ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สุภายิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง และคำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ล้วนมีในวรรณคดีมรดกที่มีคุณค่าสูงยิ่งต่อชาวไทย ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ด้านศิลปกรรม ด้านศาสนา ตลอดจนด้านขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

แบบเรียนสมัยสุโขทัย

ดังได้กล่าวถึงเรื่องศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์อักษรไทยหรือ ลายสีไท เมื่อ พ.ศ. 1826 ย่อมเป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นว่า สมัยสุโขทัยมีการเรียนการสอนภาษาไทยแล้ว แต่ยังไม่ปรากฏหลักฐานการค้นพบแบบเรียนสมัยสุโขทัยที่ใช้สำหรับสอนภาษาไทย ศาสตราจารย์เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล (2525, 4) ได้สันนิษฐานไว้เป็นสองทางว่า “แบบเรียนไทยสมัยสุโขทัย คงจะเป็นแบบเรียนที่เป็นภาษาอื่น เช่น ภาษาบาลี ภาษาเขมร เป็นต้น และอาจสูญหายไปหรือยังค้นไม่พบทางหนึ่ง หรืออีกทางหนึ่งก็อาจเป็นไปได้ว่า แบบเรียนต่าง ๆ ครูผู้สอนเป็นผู้กำหนดโดยนำเอาศิลาจารึก และพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ในสมัยนั้นมาศึกษาและเรียนสืบต่อกันมาด้วยวิธีท่องจำ”

จากข้อมูลที่มีอยู่ในขณะนี้ จึงพอสรุปได้ว่า

1. แบบเรียนภาษาไทยสมัยสุโขทัยอาจจะมีแต่สูญหายไป หรือยังค้นไม่พบ
2. สมัยสุโขทัยยังไม่มีแบบเรียนภาษาไทยใช้ การสอนขึ้นอยู่กับครูผู้สอนที่จะเป็นผู้กำหนดโดยให้เรียนจากศิลาจารึกหลักต่าง ๆ พระราชนิพนธ์ และหนังสือต่าง ๆ ที่แต่งขึ้นในสมัยนั้น

สำนักเรียนในสมัยสุโขทัยมีอยู่ 2 ประเภท คือ วัดและสำนักราชบัณฑิต วัดเป็นที่เรียนของบรรดาบุตรหลานข้าราชการและราษฎรทั่วไป ส่วนสำนักราชบัณฑิตเป็นที่เรียนของเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการ ครูผู้สอน ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์และราชบัณฑิตต่าง ๆ (เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล 2525, 3)

วิชาที่เรียนมีภาษาไทย ภาษาบาลี และวิชาสามัญขั้นต้น การเรียนภาษาไทยคงจะเรียนเป็นเบื้องต้น และน่าจะเรียนภาษาบาลีในระดับสูง เพื่อจะศึกษาพระไตรปิฎก และวิชาการสาขาอื่น ๆ เช่น โหราศาสตร์ แพทย์ ฯลฯ ไตรภูมิพระร่วงนับเป็นผลงานที่แสดงให้เห็นว่า นักปราชญ์สมัยสุโขทัยแตกฉานในภาษาบาลีเป็นอย่างมาก ฉะนั้น จึงน่าเชื่อได้ว่า สำนักราชบัณฑิตก็ดี สำนักวัดก็ดี คงมีการสอนภาษาบาลีอยู่โดยทั่วไป ทั้งระดับเบื้องต้น และระดับสูง (ธวัช ปุณโณทก 2527, 7).